

internacionalistákat tartották, a kommunistákat, akik „most már hallani sem akarnak nemzetről, magyarságról, a demokrácia jelszavait szajkózzák, a nemzetköziség nagy mámorát emlegetik, és mindezt nemzetellenes, magyarellenés módon demonstrálják”.

Borsody István igazi demokrata: az általa szerkesztett lapban megjelenhet a „demokráciát szajkózó” kommunista Bolgár Elek írása és az „előttünk járók” cselekedeteit, példaadón bátor tetteit felidézõ, Pintér Viktorral készült interjú.

Maros László (Bp., 1918 – Halle, 1977) újságíró, a háborús években többször volt munkaszolgálatos, 1948-tól 1956-ig az Esti Budapest rovatvezetõje, 1956. december 17-tõl (!) az Esti Hírlap sportrovatának helyettes vezetõje. 1945 õszén Pintér Viktor népjóléti minisztériumi osztálytanácsossal beszélget, aki 1943–44-ben a IX. belügyminisztériumi ügyosztály helyettes vezetõje volt. „1944. március 19-én, amikor a németek megszállták Magyarországot, és Antall József miniszteri tanácsost a Gestapo letartóztatta, jómagam is a nyugdíjaztatás gondolatával foglalkoztam. Antall kényszerû távozása miatt azonban a IX. ügyosztály vezetõ nélkül maradt, és átéreztem annak a nagy jelentõségû munkának a fontosságát, amit a lengyel menekültek további támogatása és segélyezése jelentett. Megmaradtam helyemen, és március 19-tõl egészen október 15-ig, Szálasi hatalomra jutásáig óriási nehézségek közepette is kiutaltattuk a menekültek segélyezését szolgáló napidíjat.”

Pintér Viktor becsületes magyar köztisztviselõ volt, nem a politikai rendszert, hanem a hazáját szolgálta. És a többszöri munkaszolgálatot szerencsésen túlélt újságírónak, Maros Lászlónak beszámolt arról, hogy 1943. július 14-én a hazánkba „szivárgott” francia tiszti hadifoglyok az ügyosztály németellenes érzelmû vezetõje, Utassy Lóránd vezér-

kari ezredes (akit késõbb a nyilasok Sopronkõhidára hurcoltak) támogatásával hogyan ünnepelték, ünnepelheték meg nemzeti ünnepüket Balatonbogláron. „Az ünnepségen jelen volt a pápai nuncius, a francia katonai attasé, Szlávik Henrik, a lengyel komité elnöke és a két illetékes ügyosztály vezetõi. Elõször a francia attasé beszélt, majd Antall József miniszteri tanácsos. A francia táborparancsnok tiszt szemé könnyezett, amikor köszönetet mondott a jelen lévõ magyar ügyosztályvezetõknek, hogy július 14. szabadon megrendezett ünnep lehetett részükre.”

Bolyongok a magyar történelem útvesztõjében: semmit nem tudok Pintér Viktor osztálytanácsos 1945 utáni sorsáról. Rákosi aligha minõsítette helytállásnak, bátor, becsületes tettnek, hogy az ország német megszállása után is a helyén, hivatali íróasztala mellett maradt, és gondoskodott a lengyel menekültek életben maradásáról. A németellenes érzelmû Utassy Lóránd vezérkari ezredes „ügyét” 1945. február 12-én tárgyalta Sopronkõhidán a nyilas bíróság. Jávor Pál, a fogolytárs így jellemezte õt 1945. február 24-én: „Utassy Lóránd az az ember, aki a bitófa alatt áll, mert tárgyal az oroszokkal, megsirat egy kiskutyát.” 1945 októberében tért haza: hogyan élt, mit csinált a vezérkari ezredes úr 1974. június 3-án Budapesten bekövetkezett haláláig?

A rendszersimulékony Boldizsár Iván, a volt munkaszolgálatos Maros László, a tûzön-vízen át kommunista Bolgár Elek, a polgári-nemzeti-liberális Borsody István, a demokrata Maron Ferenc vajon találkozott 1945 õszén az Új Magyarország szerkesztõségében? Ha találkoztak, mirõl beszélgettek?

Írástudó magyarok: volt, van, aki lát; volt, van, aki megvakul; volt, van, aki meg akar vakulni; volt, van, aki megvakul, ha megfizetik.

CZIGÁNY GYÖRGY

Szíven üt egy nápolyi szext?

Régi olasz mesterek, Bach és Mozart összhangzatánához tartozik ez a váratlan harmónia, különös az akkordváltások sodrában: a lexikon nyelvén fogalmazva nincs másról szó, mint egy adott hangnem második fokú akkordjának lefelé alterált első meg-

fordításáról. A költészet világából tekintve azonban a zene megfejthetetlen, mégis természetesnek ható dramaturgiájában egy hirtelen szívdobbanás, olyasféle, mintha idegen arcok tömegében ismer-nénk rá egy villanásra, talán közeli hozzátartozónk

szomorú tekintetére, egykori szerelmünk arcára vagy halott fiunkéra máris tovatűnt sejtelemben. Csak a vágyódó, fájdalmasan szép emlék íze marad meg, semmi egyéb. Nem muzsikós barátom is fölkapta a fejét, ha néha erre a harmóniára ismert, amely mintha hirtelen örvény volna egy sebes folyó iramában. Ilyenkor elmosolyodott, és kamaszos diadallal mondta ki: nápolyi szext!

A nápolyi szext és az olvasás szemérmes mámorra kamaszkorom mindennapjainak lett része. Már túl voltunk a pezsztenterzsébeti szőnyegbombázások első hullámain, csend lett, különös csilingeléssel üvegdarabok hullottak az égből, és mi mozdulatlanul, kiszáradt torokkal vártuk, figyeltük az orgonabasszus mellkasra súlyosodó erősödését, jöttek újra a négymotoros gépek, jött a következő támadás. Túlvoltunk a Krisztinavárosban hetekig tartó ostrom téli napjain, az óvóhely nyomorúságok közt tehetetlenül kinyíló vágyak és vonzalmak örömein is: kis bárolány kuncogott mellettem a szalmazsákon, közben mondtuk az apáccal az *Üdvözlégy* monoton dallamába font ismerős szavakat. Az évszakok összeérték: már nehezen tudom elválasztani az őszi és tavaszi napok fényeit egymástól. Túl vagyok a gellérthegyi ünnepen, novellámmal első díjat nyertem a Szent Gellért pályázaton, és a hercegprímás kezét fogott velem a szentmise után. Akkoriban már csillogó futamokat játszottam a zongorán, rátaláltam Liszt *A-dúr zongoraversenyére* és egy-egy elegáns, kegyetlen Kosztolányi-mondatra. Nem voltam jó tanuló, a pad alatt *A Thibault család* fejezeteit lapozgattam, és Csehov novelláit. A tabáni Diadal mozi romos folyosója fölött volt a kerületi könyvtár, a megmentett kötetek polcai közt bujkálhattam új szívdobbanások meglepetéseit keresve. A könyvtáros, Tersánszky Józsi Jenő felesége lett segítőtársam. A bombatölcsérek hatalmas gödrei mélyén üvegcserepek és esővíz szikrázott szinte vidáman: befogadtuk szívünkbe a fakó-fehér romok látványát. Csehov novelláiban igen tetszett a történetek humorától elválaszthatatlan, a szereplők szánandó kétségbeesése: abszurd irodalommal akkor találkoztam először. Kafkáról, Örkényről akkor nem tudtam még. De az *Unalmas történet* vergődő lassú tételei lenyűgöztek tizenhat éves koromban is. Elbűvölő mű ez, írta Thomas Mann, csendes, szomorú érdekességében az egész irodalomban nincs párja...

Gyermekkorom Révfaluban rekedt. Izgalom és valamiféle tehetetlen szeretet lapul a szomszéd ház tűzfalán pityergő vakolat s a lehullott faldarabok helyén nyílt térkép-ábrák látványában. Emléktöredék után kapkod a lélek, féltő, hogy Anya, Apa után elveszítek mindent. Negyvennyolc év múltán első Erikámat, középső fiunkat, Zolit. Ami velük, ve-

lünk történt, álomnál is tünékenyebb. Miért viszik el a halottak emlékezésünk képességét is magukkal, hova özönlik a temérdek pillanat, micsoda irgalmatlan árvíz sodorja el amiért éltünk, élünk? Ezt már második Erikámnak mondom, de csak a kezemet fogja, bölcs felnőttként nem is válaszol. Keverjük az idő szólamait, illetve többszólamú, eredeti rendjébe szerkesztjük a régen voltat, azt is, ami történt, s azt is, ami csak képzelendő, ami lesz vagy lehetne – ezek együtt szólalnak meg méltón és igazságosan: ez az összhangba zárt fűgák dolga, az idő-fűgáé is, hogy helyreállítsa a szétzúllott valóságdarabokat, életre keltse az eszmélet kövületeit, álmok félelmeit és gyönyörét. Mert a látszólag jól érthető dolgok is a lét páráinak homályában élnek, folyton változó arculatot, tartalmat hordozva. Nincsen véglegesen meghatározható képe e győri külvárosnak se: látványát egy-egy sokrétű pillanat emlékeiben tartjuk meg, titokként, ahogy a magunk múltját is. Megfejtetlenek maradnak csöndjeink, szorongásaink, izgalmaink. Így érthetetlenek az elmesélhetőnek, logikusnak tetsző történetek, a regényeké, egyszerre jelentenek biztos evidenciát s ezt meghaladva éppúgy örök újat, ismeretlent.

Nemrég fedeztem föl, hogy a valaha olvasott regények, novellák történeteit megfilmesíti a képzelet: én a filmjeim minden helyszínét itt lelem meg Révfaluban, itt építem fel a jelenetek díszleteit, győri tereken, utcácskákban zajlanak az események. A Tejfölös közben csaptak össze a szolgák, s én nem Veronában, de Győrben nem kevesebb hitellel bárkinek megmutatom Júlia erkélyét. Hiába láttam Rómában a Virágok terét Giordano Bruno szobrával, az egykori győri piac sarkából, a Széchenyi térről már nem helyezhetem át oda a máglyát. Itt égették meg a nolai filozófust, ahol a lőcsei fehér asszonyt is lefejezték... Csehov *Unalmas történetének* öreg és beteg professzorát is ide képzelem a gimnázium épületébe, amely így lehet harkovi szálloda: Sztyepanovics bámulja a lavórt, fáradt mellkasa mélységeibe rejti, hogy szerelmes egy léha kis színésznőbe, aki épp utazni készül. Akkor hát nem lesz itt a temetésén... „Isten veled, te drágaságom!”

Miféle szorongás ez, hogy minden, minden ide hátrál, szűkülve szinte, a gyerekkor piacára?!

Már néhány éve rádiós voltam, amikor feladatul kaptam a Krím-félsziget bebolyongását, riportok készítését. Szimferopolban szállunk le a TU-134-es géppel. Innen busszal utaztunk hosszú országúton a hegyek között le a tengerig, Jalta is megdobbantotta a szívem, s nagyon vártam, hogy megérkezzünk a Csehov háza nevű buszmegállóba. Pedig nem sokkal korábban jártam a Genfi-tó partjain, Lausanne-ban és a másik tónál Neuchatelben

Dürrenmattnál. A *fizikusok* drámáján dolgozott akkor. Ötven-egynéhány éve voltam a Csehov-házban, az akkor már négy és fél évtizede látogatható múzeumban. A ház fehér volt, örökzöldekkel teli a kert. Festett faszobor, kutya, az egykori kedvenc. Zsúfolt, tapétás falak: rengeteg kép. Egy gépére görnyedt varrónő – Csehov bátyjának festménye. Az íróasztalon orvosi eszközök. Fénykép Gorkijról: fia a nyakában lovagol. Levitan élénkzöld képe: az Isztra folyó. Azután a pianínó: Rachmaninov játszott rajta, Saljapin énekelt ebben a szobában. Csajkovszkij-fénykép ajánlással: „Csehovnak, a lánglelkű olvasótól.” És a szoba sarkában a falon, a századforduló „modern” készüléke – egy régimódi telefon. Mellette kicsi tábla, palavesszővel: Csehov gondosan felírta a kis táblára, kinek ígért találkozót. Tisztelői és barátai gyakran keresték: valamelyik nap Tolsztoj telefonált.

Csehovnál csak tizenkét évvel volt fiatalabb az a levéltáros, történész, akit ugyancsak fiatal rádiós-ként kerestem föl Magyar utcai lakásában, egy sarokra az Astoriától, ahol azután négy évtizedre ott ragadtam a *Ki nyer ma?* adások mikrofonjával. Rexa Dezső kilencvenéves volt, amikor interjút adott nekem. A Deák téri evangélikus iskola felett laktak. Ő még látta Liszt Ferencet reverendában a régi Vigadó kapujában, amint két hölgy karolt belé. Látta sétálni Arany Jánost a Duna-parton, Zichy Mihályhoz családi kapcsolatok fűzték, s Jókai azt ígérte, hogy násznagya lesz neki, de aztán kimentette magát, mert három nappal korábban volt a saját lakodalmja. Rexa heves mozdulatokkal int: ebben az ágyban halt meg Csajággy Laura, Vörösmarty hitvese.

Grexa tanár úr pedig az ötvenes évek félelmei közt ontotta derűjét a Werbőczy, később Petőfi Gimnázium tantermeiben: káprázatos történetfilozófiai rögtönzéseivel, irodalmi és zenei élményeinek – mindenféle didaktikát mellőző – természetes előadásával. A lakásában rendezett hanglemezesztjeire a mi osztályunkból is sokan jártak Wagner-operákat hallgatni, s az ő példájára álltunk sort fél éjszakán át az Operaház pénztára előtt, hogy Klempererrel megnézhessek a *Mesterdalnokokat*. Gyula bácsi pedig kevéske pénzzel Olaszországba készült, hogy végigjárhassa Firenze és Velence múzeumait. Szállodára nem gondolhatott, hanem tréningezett: két héten át otthon is csak egy széken aludt, hogy majd parkban, pályaudvari padokon ismerős legyen számára az éjszakázás.

Rexa és Grexa: játékosan cseng össze ez a két név, mint Stan és Pan – pedig ők csak az általam készített riportok hangszalagjai által találkoztak: megőrzendő szépségek és történetek hevületében.

Tízéves érettségi találkozónk vacsoráján is jelen volt Grexa tanár úr. Mind öreá figyeltünk, izgalmat keltő emlékek sorára, az ő hosszú, gazdagon patakzó mondatáradatára. A pincér megállt kezében a tálccával, ámulva hallgatta Grexát. Csend lett azután, csak lassan indult meg a szokásos beszélgetés. A tanár úr pedig nemsokára lehajtotta a fejét, s a szeme is lecsukódott. A mellette ülő egykori diák észrevette ezt, s valamit szólt Gyula bácsihoz, nehogy kínos legyen számára, hogy elbóbiskol a vacsorán. Grexa felpillantott és legyintett. Hagyd csak, fiam, előadó típus vagyok: vagy én beszélek, vagy elalszom... Ezt a megjegyzést se feledtük el soha. Valamikor Mándy Ivánnal jártam egy óbudai mozi-zongoristánál: előadta nekünk a némafilmekhez illő, régi repertoárját. Eljátszotta a szerelmesek találkozásának édeskés dallamait, az üldözés zenéjét. Ivánnak persze nagyon tetszett az előadás. Kár, hogy annak idején nem találkozott a kies Teleki téri ócskapiacra Grexával, a szakállas történelemtanárral, amint az kutat, keresgél az öreg, poros hanglemezek közt, s diadallal kiemel a ponyvák alól egy-egy Mario Lanza-lemezt. Addig keresgélt, bolyongott, míg övé lett az ország legnagyobb magánlemezugyűjteménye. Hallgathattuk nála ifjan, az ötvenes évek vigaszául a walkűrök lovaglását!

A múlt anyaga álom: képzelt világnál bizonytalánabb. Lelkünk, agyunk tökéletes dramaturg: tömörít, elhagy, kiegészít, transzponál... Köznapi létünkben ez nincsen. Nincs átugorható idő, a visszahajló emlékezet töröl meg alakít, képzeletünk forró fényei járják át az egykori anyagot, és álommá absztrahálják.

Amikor Tamási Áronnál jártam, ezeket mondta mikrofonomba: „Nagy veszteség számomra, hogy Bartókot személyesen nem ismertem. Sokszor volt eszemben, hogy írjak róla, erre vágytam is, de féltem is az írástól. Vágytam azért, mert annak a szellemi forrásnak a hevületét, amely a két háború között Magyarországon is nyilvánosságra tört, valahogy ő tudta úgy kifejezni, hogy annak nemcsak zene-művészeti, hanem társadalmi, sőt világnézeti jelentősége lett. Amit róla mondani szeretnék, annak talán ez lenne a magja. Ennek a mának a rokonait már a két háború között némely írónál megtaláljuk. Egy kicsit ilyen rokon mag az én *Rendes feltámadás* című elbeszélésem, amely éppen az időben íródott, 1930–31-ben, amikor a *Cantata profana* a zene szárnyain felrepült.” Tamási Áron kópés derűvel és költői kétségbeeséssel megírt balladája csalódottságok vízióiban, a szegénység és kiszolgáltatottság megválthatatlan sorsában utasítja el a képzeletbeli

NAGY IMRE GYULA, Formatahalkozások, 2018

mennyország trombitaszavát. „Aztán nekünk többet ne trombitáljanak!” Mégis, a szövegen átsüt a mennyei ragyogás, a természet szépségének tehetetlen öröme, a székely ember lelkének józan derűje. A benső forma, a szavak, mondatok költői ereje, az abszurd jelenetek humora ellene feszül minden tagadásnak: a mű, mint a *Cantata profana* is, anyagának szépsége és ereje által válik szakrálissá. Olyan művek ezek, melyeknek remekmű mivoltukban, az esztétikai minőség szinte „mennyei hitel-

ben” tapasztaljuk meg a ki sem mondott hit élményének jelenlétét.

Végül mit tesz egy Csehov-novella, Tamási Áron próza-balladája vagy Czigány Zoltán *Alkonyat* című hargitai elbeszélése, épp a *Cantata profana* józan, hideg forrásának áhítatában?

És mit tesz egy nápolyi szextakkord?! Semmi különöset, semmi észrevehetőt. Csak épp kifordítja sarkaiból a világot.

